

L'enfant sauvage (1969), de François Truffaut. Educació/cultura o natura?

Ramon Bassa i Marín

"Il ne s'agit pas de tourner avec des enfants pour mieux les comprendre, il s'agit de filmer des enfants parce qu'on les aime"

(Truffaut: *Le plaisir des yeux*, 1987)

Ens trobam immersos en l'any Darwin, en el qual celebrem el segon centenari del naixement d'aquest il·lustre naturalista que revolucionaria el pensament de la societat del segle XIX, i encara d'ara. Una de les pel·lícules triades per *Temps Moderns* per comentar i encetar el debat a l'entorn de la dicotomia natura i societat, és aquesta obra mestra titulada *L'enfant sauvage*, del director François Truffaut, filmada, per cert, ara fa quaranta anys.

Truffaut i els infants

Dins la filmografia de François Truffaut (1932-1983) trobam quatre obres (*Les mistons*; *Les quatre-cents coups*; *L'argent de poche*; *L'enfant sauvage*) en què l'educació, l'escola i el món de l'adolescència hi són reflectits directament. Ja el primer llargmetratge de Truffaut: *Les quatre-cents coups* (1959),   s la vida d'un jove, Antoine Doinel, amb trets autobiogràfics del nostre director, en què es fa patent la incomunicació dels

infants amb els adults, l'avorriment dins la institució escolar enfront de la llibertat del carrer. Com es diu a Quartz Films, "vol destruir la imatge de la culpabilitat de l'infant en establir la seva capacitat".¹

No deixa de ser significatiu que les millors o m  s colpidores pel·lícules sobre el món dels infants i l'escola provenguin del cinema francès i no de les, per una banda, moralitzadores dramatitzacions de rebels o, per l'altra, disbauxades o poca-vergonyes històries de col·legis d'adolescents de la filmografia americana. Recordem *La classe* (2008) o *  a commence aujourd'hui*, però segurament el precursor a l'hora de donar un paper protagonista a l'al  lot en el món escolar és François Truffaut.

L'enfant sauvage / Victor i Itard/ Truffaut

L'enfant sauvage va ser rodada l'any 1969 i estrenada el febrer de l'any següent. La pel·lícula adopta la forma d'una cr  nica hist  rica, afavorida per l'ús del blanc i negre i uns t  ncats en iris de les imatges, que li donen un aire de cinema dels anys vint i trenta, talment les pel·lícules mudes de Charlot. La banda sonora amb música d'Antonio Vivaldi contribueix a accentuar aquest volgut rere-

fons històric i documental, o antidocumental, com li agradava dir a Truffaut.

Des del primer moment, Truffaut s'implicà molt personalment en aquesta pel·lícula, fins al punt de fer el paper del doctor Itard, l'educador i protector de Victor, el nostre salvatge.

Qui era Victor de l'Avairon? La primera vegada que fou vist per uns pagesos l'any 1797 devia tenir vuit o nou anys. Dos anys més tard serà vist i atrapat per uns caçadors a Saint-Sernin-sur-Rance. S'escapà i tornarà a ser agafat. Uns dies més tard és enviat a l'orfenat de Saint-Affrique, poc després a Rodés. El seu cas despertà l'interès públic, i el ministre Lucien Bonaparte el va fer enviar a París, l'agost de 1800, on, després d'un cert temps, passada la curiositat² de la gent —que esperava trobar el bon salvatge de Rousseau—, serà tractat pel doctor Jean Itard. Per cert, que en el camí cap a París Victor agafa la verola, primera retrobada amb la civilització.

Pel que fa a l'estat psicològic de Victor, en una primera descripció Pinel diu "haber encontrado sus sentidos en un estado tal de inhibición, que el infeliz se hallaba, según él, a este respecto, bastante por debajo de algunas de nuestras especies zoológicas domésticas: los ojos, sin fijeza ni expresión, sin cesar divagan de un objeto a otro, sin detenerse jamás en uno de ellos, hallándose tan poco ejercitados, tan poco coordinados con el tacto, que en modo alguno sabían distinguir entre un objeto de bulto o una simple pintura; el oído tan insensible a los ruidos más fuertes como a la más emotiva de las melodías; el órgano de la voz, en el estado de mudez más absoluto, no emitía sino un sonido uniforme y gutural [...]".³ Aquesta és la situació de partida que es troba el metge Itard.

Jean Marc Gaspard Itard (1775-1838) era aleshores un jove metge francès de vint-i-sis anys que cercava trobar a l'explosiva ciutat revolucionària de París les oportunitats d'ampliar els seus horitzons professionals. Havia estat deixeble de Philippe Pinel, que havia escrit el primer llibre sobre diagnòstic psiquiàtric i, com diu Harlan Lane: "había dispuesto, con gran sorpresa de todos, que quitaran las cadenas a los locos internados en los asilos de la ciudad". Ara bé, en el cas de Victor, Pinel el diagnosticarà com un "idiota incurable". Consideració que no acceptà Itard. És més, Itard es planteja una pregunta ben interessant "establecer cuál sería el grado de inteligencia y cuál la naturaleza de las ideas de un adolescente que, excluido desde su infancia de toda educación, hubiese vivido totalmente aislado respecto de los otros individuos de su especie".⁴

Itard comença una detallada i reflexiva *Mémoire* sobre els progressos de Victor de l'Avairon intentant aclarir la premissa del paper de l'educació i de la societat en la conformació de la part humana dels éssers, tema que era objecte de debat als cercles filosòfics de final del segle XVIII, juntament amb el mite del bon salvatge, esmentat abans, i reflexiona així: "Echado al mundo sin fuerzas físicas y sin ideas

innatas, impedido para obedecer por sí mismo a las propias leyes constitutivas de su organización, que lo destinan, sin embargo, al primer puesto en la escala de los seres, solamente en el seno de la sociedad puede el hombre acceder al lugar eminente que le fue señalado en la naturaleza; sin la civilización jamás podría llegar a situarse sino entre los más débiles y menos inteligentes animales".⁵

Itard pensa que és una "verdad cien veces repetida pero nunca satisfactoriamente demostrada".⁶ I és el que ell vol demostrar, recollint "con esmero el historial de un ser fascinante, [que] estableciese lo que realmente es, y dedujese de aquello que le falta el caudal hasta la fecha incalculable de ideas y de conocimientos que el hombre alcanza con la educación".⁷

D'entrada Itard —com també fa Truffaut amb les seves declaracions i els seus escrits—, creu en la naturalesa bona de l'infant, i per tant, també creu en Victor. Victor no és un idiota ni un ésser inferior, com l'han catalogat: "el niño en quien se me ha dado alcanzarlos no es en modo alguno, como unánimamente se pensaba, un idiota sin remedio, sino un ser que merece, por todos los respetos, el interés y la atención de los observadores y los cuidados especiales que una Administración ilustrada y filantrópica le viene concediendo".⁸

Quan Itard observa el cos de Victor hi troba vint-i-tres cicatrius, entre les quals destaca la del coll, que suposa que és intencionada i produïda per arma blanca. A més, com diu H. Larne (1984: 20), "*l'enfant sauvage de l'Aveyron*" no és tal, ni és un infant, sinó ja un adolescent entre dotze i quinze anys, ni és un salvatge a l'estil que s'usava en francès per referir-se als pobles primitius, ni procedeix de l'Aveyron sinó de Tarn.

El fet que des del primer moment de la captura, el gener de 1800, a la casa del tintorer Vidal, on fou exposat a la curiositat pública, Constans Saint-Estève, el comissari del poble, —tal com escrigué en unes cartes— observi que Victor tira patates al foc i després se les menja, pot fer suposar que havia tingut algun contacte previ amb adults. El seu menjar predilecte eren, doncs, les patates, els aglans i les castanyes crues. Acostumat al fred de la muntanya, l'espècie de vestit de tela gris que li posen el molesta, tal com descriuen els que l'observen. S'intenta escapar diverses vegades.

Una vegada confiat a la tutela d'Itard, aquest, com veiem a la pel·lícula, es proposa un programa de cinc punts: a) acostumar l'infant a la vida entre els homes, b) restaurar la seva sensibilitat nerviosa, c) ampliar el radi de les seves idees, e) obligar-lo, a partir de la imitació, que parli, i e) fer que a partir d'operacions simples sobre els objectes immediats els pugui substituir més endavant per objectes d'ensenyament.⁹

Truffaut té una visió optimista sobre la naturalesa bona de la infància, dels infants, i ho demostra quan escriu que "no hi ha infants nazis, fanàtics, terroristes, feixistes, no hi ha més que infants de nazis, de fanàtics, de terroristes, de feixistes, i per-

què són infants, són innocents" (*Le plaisir des yeux*, pàg. 240).

No serà per casualitat que Truffaut agafarà el paper del doctor Itard a la pel·lícula. Truffaut confessa que fins a aquells moments de la seva vida s'havia identificat més amb els infants que filmava com si ell fos un al·lot, però que a partir de *L'enfant sauvage*, ho farà des d'una perspectiva d'adult, des del paper del pare, en una clara manifestació psicoanalítica d'un canvi més profund:

«Le docteur Itard manipulait cet enfant et j'ai voulu le faire moi-même, mais il est possible que ça avait des significations plus profondes. Jusqu'à *L'enfant sauvage*, quand j'avais eu des enfants dans mes films, je m'identifiais à eux et là, pour la première fois, je me suis identifié à l'adulte au père au point qu'à la fin du montage, j'ai dédié le film à Jean-Pierre Léaud parce que ce passage, ce relais, devenait complètement clair pour moi, évident. (Desjardins, 62)»

Truffaut remarca la dicotomia entre natura i cultura, entre interior i exterior, així la finestra juga un paper de transició entre aquests dos mons: Victor corre i tresca pel bosc, en una altra escena —ja en procés d'educació— mira per la finestra del despatx des de la institució a l'exterior. Molts dels experiments es realitzen a l'interior. Alguns ens semblen durs, cruels, com el que posa a prova el sentit de la justícia en Victor. La llarga seqüència ocorre a l'interior del despatx, quan Itard fa la prova amb Victor, quan veiem la reacció de l'infant i com finalment Itard/Truffaut acaba acariciant tendrament el nostre salvatge. Una impactant escena que ens ve a dir que l'estimació cap a l'infant sempre serà millor que el càstig. No obstant això, hi ha la duresa de la mestra cap a la seva deixeble sordmuda Anne Sullivan, però també acompanyada d'un afecte amorós, d'una fe en l'educabilitat de la persona. Només així l'educador/Truffaut pot trobar forces per seguir endavant. Sense l'optimisme i la confiança no hi ha educació, encara que moltes vegades, per respecte a l'alumne, no es pugui prescindir de l'exigència en la feina.

Itard continuarà els seus ensenyaments amb Victor durant quatre anys i mig més. Però després, tot i les recomanacions d'Itard, l'educació de Victor va ser abandonada, i com explica molt patèticament H. Lane (1984: 167): "El Ministerio concedió ciento cincuenta francos al año a madame Guérin por sus esfuerzos y cuidados, y el joven se fue a vivir con ella a una casa cercana al Instituto, en el número 4 del callejón sin salida de Feuillants." Quan el naturalista Virey el visità deu anys després el troba en un estat lamentable, sense quasi poder parlar. Victor va morir en aquella casa l'any 1828, quan tenia al voltant de quaranta anys.

A manera de final obert

Podem considerar que les energies que emprà Itard per educar el bon salvatge Victor varen ser inútils? Hem de dir que no, en absolut. Els seus experiments foren la base de tècniques per a l'edu-

cació dels sordmuts i dels infants amb problemes de parla. Convé recordar que encara l'any 1751 La Mettrie suposa que serà més fàcil ensenyar a parlar a un orangutà que "intentar educar o instruir a un niño salvaje sordo de nacimiento".¹⁰

Molts d'educadors¹¹ influïts per les idees i tècniques d'Itard continuaran la seva tasca, començant per Edouard Séguin (1812-1880), que ampliarà el material per als alumnes d'educació especial. El seguirà la doctora i educadora Maria Montessori (1870-1952), que diu d'Itard: "ell fou el primer a intentar una educació metòdica del sentit de l'oïda, a l'institut dels sordmuts fundat a París per Pereire, i aconseguí que els sords hi sentissin; i després, havent-se dedicat a la cura d'un nen idiota anomenat el salvatge de l'Aveyron durant vuit anys, estengué a tots els sentits aquells mètodes educatius que ja havien resultat excel·lents en el camp de l'oïda."¹² Molt del material d'encaixos d'objectes geomètrics de fusta dins el buit d'un tauler, o reconeixements de formes, lletres i colors usats encara ara per a l'educació dels pàrvuls tenen la base en el material que confeccionà Itard.

Fixem-nos, per tancar el cercle cinematogràfic i psicològic, que Truffaut dedicà el film a l'actor Jean-Pierre Léaud, el protagonista de *Les quatre cents coups*, com si fos la majoria d'edat del seu fill artístic. Jean-Pierre Léaud serà l'Antoine Doinel de la ficció —l'alter ego adolescent de Truffaut—, que veurem créixer al llarg de diverses pel·lícules

de Truffaut com *Les quatre cents coups*, *Antoine et Colette* (*L'amour à vingt ans*), *Baisers volés*, *Domicile conjugal*, i *L'amour en fuite*. Truffaut ja és pare, i a *L'enfant sauvage* intervé com a actriu la seva filla Eva.

I una anècdota per als afeccionats a la història del cinema i l'educació, l'infant que fa el paper de Victor era un nin gitano de la zona de Perpinyà que parlava català, i per dirigir-se a ell, Truffaut emprava com a intèrpret el fotògraf de la pel·lícula, Néstor Almendros, que també parlava català, ja que era fill de l'inspector de Lleida Herminio Almendros, l'introduïdor de les tècniques Freinet a Catalunya.

El mite del bon salvatge o de l'home que viu sol fora del contacte amb la civilització té un llarg tractament literari i cinematogràfic. Basta pensar en Robinson Crusoe de Defoe, en Mowgli i *El llibre de la jungla* de Kipling, en Tarzan i fins i tot en King-Kong. Els corrents creacionistes contraris a l'evolucionisme ens fan veure que el tema que encetà Darwin encara desperta passions, tot i les aportacions científiques posteriors, i és que a la persona humana li agrada creure el que vol o s'imagina i no sempre el que diu la ciència. I ens fa veure la necessitat de l'educació i la instrucció del poble per desfer els prejudicis. ■

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

DESJARDINS, A. (1987): *Aline Desjardins s'entretient avec François Truffaut*. París: Ramsay.
ITARD, Jean (1801): *De l'éducation d'un homme sauvage ou des pre-*

miers développements physiques et moraux du jeune sauvage de l'Aveyron. París: Goujon.

ITARD, Jean (1982): *Memoria e Informe sobre Victor de l'Aveyron*. Madrid: Alianza.

LANE, Harlan (1984): *El niño salvaje de Aveyron*. Madrid: Alianza (AU: 389).

MICHELET, André (1977): *Los útiles de la infancia*. Barcelona: Herder.
QUARTZ Films: "La Peau dure: l'image de la faiblesse des enfants détruite". A: <http://www.quartzfilms.com/writing/truffautch3.htm> (consultada: 15 de febrer de 2009).

MONTESSORI, Maria (1984): *La descoberta de l'infant*. Vic: Eumo.
TRUFFAUT, François (1987): *Le plaisir des yeux*. París: Flammarion. (N'hi ha edició en llengua castellana: *El placer de la mirada*. Barcelona: Paidós, 1999.)

NOTES

(1) Quartz Films: "Truffaut établit ses sentiments au sujet de l'enfance dans son premier long métrage, *Les quatre cents coups*. Dans ce film, il examine le rôle de l'enfant dans la société française. Il établit aussi l'image de la solitude des enfants; que les adultes les forcent de vivre aux marges de la société. Enfin, il détruit l'image de la culpabilité de l'enfant en établissant leur capacité."

(2) Itard (1982) ho descriu magistralment així: "Acudieron a verla en multitud: vieron sin observar; sin conocer juzgaron; y nadie habló ya más."

(3) Segons reproduceix Itard (1982: 13-14).

(4) Itard (1982: 15).

(5) Itard (1982: 7).

(6) Itard (1982: 7).

(7) Ibid. anterior, pàg. 9.

(8) Ibid. anterior, pàg. 10.

(9) Vegeu com ho explica a la seva *Mémoire* Itard (1982: 18).

(10) Esmentat per Lane (1984: 33).

(11) Vegeu l'interessant llibre d'A. Michelet (1977) on explica detalladament les influències del material i les idees d'Itard.

(12) M. Montessori (1984: 29). Fixem-nos que Montessori encara anomena "idiota" com a sinònim de retardat mental Victor. A més, s'equivoca en el nombre d'anys, que només foren cinc.

